

Ando Leps: „Punase terrori eest põgenenud Peterburi ülikooli professorite panust eesti õigusteadlaste koolitamisel ja omariikluse aluste väljatöötamisel ning kindlustamisel ei saa kuidagi alahinnata.”

Juristiharidusega riigimehed

A n d o L e p s

Õigusteaduse doktor

Ennesõjaaegset Eesti Vabariiki valitsesid peaaegu eranditult juristid, kuid Nõukogude okupatsioon 1940–1941 sõna otseses mõttes hävitas juristiharidusega riigimehed. Enamik neist oli lõpetanud TÜ õigusteaduskonna 1920.–1930. aastatel.

Tartu Ülikooli õigusteaduskond alustas taas tegevust 1920. aasta jaanuaris. Õigusteaduskond koos majandusteaduse osakonnaga kujunes ülikooli suurimaks teaduskonnaks, kus seisuga 1. detsember 1921 õppis 886 üliõpilast, mis moodustas TÜ üliõpilaste koguarvust 35,9%. Kuid seisuga 1. detsember 1926 oli üliõpilaste arv teaduskonnas koguni 2140, moodustades üliõpilaste koguarvust juba 46%. 1925. aasta ülikooliseaduse alusel toimus õppetöö õigusteaduskonnas neli aastat ehk kaheksa semestrit, mida õigusteaduskonna nõukogu võis teatavatel tingimustel lühendada seitsme semestriks. Samuti määras teaduskonna nõukogu kindlaks õppeainete läbivõtmise järjekorra. Vabadussõjast osa võtnud üliõpilased olid õppemaksust vabastatud. 1937. a ülikooliseadus eraldas õigusteaduskonna koosseisust majandusteaduse osakonna iseseisvaks teaduskonnaks.

Iseseisvunud Eesti Vabariik sai päranduseks meie aladel kehtinud Tsaari-Vene seadused ja õigusteaduskonna õppe-tegevus toimus tsaariaegse õppeprogrammi järgi, millest jäeti välja ainult kirikuõigus ja vene õiguse ajalugu. Oli täiesti loomulik, et vajati aega oma õigusteadlastest õppejõudude kaadri väljaõpetamiseks ja oma õigussüsteemi väljakujundamiseks, ning vastavalt sellele loobuti järk-järgult ka Tsaari-Vene seaduste kasutamisest ja vene keelest õigusteaduse õpetamisel. Olgugi et teaduskonnas oli 1921. aastal ette nähtud üheksa professori ja kaks dotsendi ametikohta, alustati vaid kuue õppejõuga, kusjuures üheksast õppeainest ainult kolmes toimus õppetöö eesti keeles, viies vene ja ühes saksa keeles.

Kui 1920. aastatel olid õppeainete aluseks Tsaari-Vene seadused ja peamiselt nendest lähtuvad teoreetilised seis-

kohad, siis 1930. aastate teiseks pooleks oli meie õigusteadus orienteerunud peamiselt juba Lääne-Euroopas levinud õigusteoriatele. Mõnes tähtsamas õigusharus, nagu kriminaalõigus ja kriminaalprotsess, jõuti 1935 kehtestada ka seadustikud. Tsiviilseadustiku eelnõu valmis 1940, kuid „tänu” Eestis samal aastal toimunud sündmustele jäi see vastu võtmata.

Ei saa öelda, et meil endil puudus täiesti juristide kaader, kes oluks võimeline täitma õppeülesandeid õigusteaduskonnas. Näiteks Jaan Tõnisson (1868 – surmaaeg teadmata), lõpetas TÜ õigusteaduskonna 1892. aastal õigusteaduse kandidaadina; Konstantin Päts (1874–1956), lõpetas TÜ (Jurjevi ülikooli) õigusteaduskonna 1898. aastal õigusteaduse kandidaadina; Nikolai Maim (1884–1976), lõpetas Moskva ülikooli õigusteaduskonna 1909. aastal; Ants Piip (1884–1942), lõpetas Peterburi ülikooli õigusteaduskonna 1913. aastal; Jüri Uluots (1890–1945), lõpetas Petrogradi Ülikooli õigusteaduskonna 1915. aastal.

Välisõppejõudude vajadus

Õigusteaduskond vajab teistest rahvustest õppejõude ja nendeks olid peamiselt Venemaalt revolutsiooni eest põgenenud Peterburi ülikooli professorid, kelle panust eesti õigusteadlaste koolitamisel, Eesti omariikluse aluste väljatöötamisel ja sõltumatuse kindlustamisel ei saa kuidagi alahinnata. Olgugi et järgnevalt nimetatud ei osanud eesti keelt, olid nende teadmised suurepärased Tsaari-Vene seaduste kommenteerimisel ja Lääne-Euroopa õigussüsteemide tundmises, mis aitas igati kaasa meie oma õigussüsteemi loomisel.

Tsaari-Vene „teine tsivilist”, Peterburi ülikooli professor, ülemprokurör, senaator ja Riiginõukogu liige Igor M. Tjutrumov (1865–1943).

Statistika ja poliitilise ökonomia professorina töötas Mihhail A. Kurtšinski (1876–1939). Eestis oli ta valitud riigikogu III koosseisu ja Eesti Rahvuskogu I koosseisu liikmeks.

Majanduspoliitika professor ja õigusteaduskonna majandusosakonna prodekaan aastatel 1920–1926 Juri D. Filippov (1867–1926).

Kriminalistikat õpetas Aleksei P. Melnikov (1867–1934), tuntud vene kirjaniku Pavel Melnikovi poeg. Melnikov oli väga populaarne õppejõud. Tema matustel Tartus Uspenski kirikus 18. märtsil 1934. aastal osales kogu õigusteaduskond.

Fjodor I. Korsakov (1883–1932) luges rahvusvahelise õiguse ja avaliku õiguse kursust aastail 1921–1932.

Koloriitseim kuju

Kõige koloriitsem vene emigrantidest-õppejõududest oli arvatavasti vene põlisaadlist pärinev rahvusvaheliselt tunnustatud Rooma õiguse professor David D. Grimm (1864–1941), kes kahel korral oli valitud Peterburi ülikooli rektoriks ja oli ühtlasi Tsaari-Vene Riiginõukogu liige, Veebruarirevolutsiooni järel oli ta Ajutise Valitsuse haridusministri abi. Ööl vastu 4. septembrit 1919 prof Grimm arreteeriti, kuid vabastati V. Lenini korraldusel 10. septembril 1919 ja võeti kaendusele. Muide, V. Lenin lõpetas Peterburi ülikooli õigusteaduskonna 1891 eksternina. D. Grimm oli väga viljakas teadlane. Eriti tuntud on tema tööd Rooma õiguse ajaloost ja dogmast. Ühtlasi võttis ta aktiivselt osa Eesti ühiskondlik-poliitilisest elust, olles Eesti Rahvuskogu II koosseisu liige. Professor D. Grimm oli demokraatlike vaadetega jurist, kes põhjalikus artiklis kritiseeris teravalt 1933. aasta EV põhiseaduse muutmise eelnõu, mis kahjuks siiski sai 1937. aasta autoritaarse põhiseaduse aluseks. D. Grimmi isa David I. Grimm oli Peterburi Arhitektuuriakadeemia rektor ja tsaari perekonna arhitekt. D. Grimmi ema vend, baltisakslane Ottomar Meykow (1823–1894) oli TÜ õigusteaduskonna dekaan ja Rooma õiguse professor ning kahel korral valitud ja kahel korral määratud TÜ rektoriks. Ühtlasi oli ta viimane sakslasest TÜ rektor.

Professor Grimmi autoriteet oma kolleegide hulgas oli erakordselt suur. Vene õigusteadlase 70. sünnipäeva auks korraldas Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1934. aastal Tartus aastakonverentsi, kus professor Ants Piibu juhtimisel toimus Grimmi pidulik austamine. Juubeliks ilmus ajakirjas Õigus artikkel tema elust ja teadustegevusest, autoriks tema järglane Rooma õiguse õppetoolil professor Ernst Ein.

Mis puutub Grimmi kui juristi eetikasse, siis siin oli ta erakordselt korrektne ja täpne. On teada juhtum 1935. aasta veebruarist, kus professor Grimm pöördus õigusteaduskonna dekaani poole kirjaliku palvega lõpetada tema loengusari Rooma lepinguõiguse kohta, kuna üliõpilaste osalus loengu külastamisel oli väike. Professor tagastas loengute eest välja makstud 27 krooni ja 30 senti! On, kellelt eeskujuga võtta.

Peale vene rahvusest õppejõudude töötas taasavatud õigusteaduskonnas ka rootslane, rahvusvahelise mainega kriminaalpsühholoog Andreas Bjerre(t) (1879–1925), kes oli aastatel 1919–1925 kriminaalõiguse professor, nõustas EV kriminaalseadustiku eelnõu koostajaid. A. Bjerre uuris nn

mõistva psühholoogia (*verstehende Psychologie*) meetoditega varaste ja tapjate hingeelu. Tema mõrvapsühholoogia-alane monograafia „Zur psychologie des Mordes” kuulub õiguspsühholoogia klassikasse.

Rooma õiguse dogma ja süsteemi professorina töötas baltisakslane Karl Wilhelm von Seeler (1861–1925), kes oli aastatel 1891–1895 ja 1912–1913 TÜ õppejõud ja seejärel Rooma õiguse professor Kiievis, Berliinis ja Peterburis.

Haldusõiguse ja -protsessi kursust luges aastatel 1923–1931 saksa keeles ungari õigusteadlane professor István Csekey (1889–1963). Tema teadustööd käsitlevad peamiselt avalikku õigust, eriti Ungari ning Eesti riigi- ja haldusõigust, õiguse ajalugu, aga samuti haridust, kultuuri ja hõimuliikumist. Ta oli aastast 1932 TÜ audoktor.

Eestlaste oma professuur

Taasavatud õigusteaduskonna õppejõududeks oli ka kolm eesti soost meest. Nendest Nikolai Maim oli aastatel 1919–1924 riigiõiguse professori kt, 1924–1928 erakorraline ja 1928–1944 korraline professor. Ühtlasi oli ta aastatel 1919–1924, 1931–1935 ja 1937–1940 õigusteaduskonna dekaan.

Rahvusvahelise õiguse professor oli (1919–1923 ja 1926–1940) Ants Piip, ühtlasi sellele distsipliinile alusepanija Eestis. Võttis aktiivselt osa poliitilisest elust, oli aastatel 1920–1921 peaminister ja korduvalt välisminister. Temalt on ilmunud monograafiad rahvusvahelise õiguse ja kaubandusõiguse alalt, mis rajanevad omaaegse teoreetilise mõtte väga heal tundmisel.

1920. aastal alustas oma tegevust õigusteaduskonnas Rooma õiguse dotsendina Jüri Uluots. 1925 sai temast Eesti õiguse erakorraline ja 1927 korraline professor, aastast 1938 Eesti TA akadeemik. Uluots oli poliitiliselt aktiivne, valitud Asutava Kogu, korduvalt riigikogu (Riigivolikogu) liikmeks. Aastatel 1937–1940 oli ta Isamaaliidu keskjuhataja esimees ja 1939–1940 peaminister. J. Uluotsal ei olnud akadeemilist teaduskraadi. Ta uuris peamiselt Eesti õiguse ajalugu ning agraar- ja asustusajalugu. Oli tsiviilseadustiku eelnõu, 1938. aasta EV põhiseaduse eelnõu peamisi autoreid ja autoritaarse riigikorra kujundajaid. Väidetavalt Eesti õigusteaduse üks loojaid.

Järjepidevuse kandjad

Õiguse ajaloo professori Peeter Järvelaidi sõnul olevat vene emigrandid-professorid eestlastest õppejõududele alati toonitanud, et loengumaterjalide aluseks peavad olema tunnustatud õigusteadlaste monograafiad. Nende Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ühe või teise õppejõu juures õppisid õigusteaduskonnas 1920–1930. aastatel hilisemad sama teaduskonna professorid, nagu Ernst Heinrich Ein, Elmar Ilus (oli varem prof I. Tjutrumovi assistent ja tõlk) Helmut Kadari, Artur-Tõeleid Kliimann, Johan-Leo Leesment, Ilmar Rebane, Karl Saarmann, Abner Uustal, Juhan Vaabel (ENSV TA asepresident) ja Paul Vihalem. Siinkirjutaja õpetajad TÜ õigusteaduskonnas aastatel 1955–1960 olid professorid E. Ilus, H. Kadari, I. Rebane, A. Uustal ja P. Vihalem.

Kui minu isa August Julius Leps (1896–1972; lõpetas TÜ õigusteaduskonna II järgu diplomiga 1923 ja I järgu diplomiga 1924 – prof I. Rebase järgi tähendas I järgu diplom kaitsmata magistratööd, diplomite järgud kaotati 1920. aastate teisel

poolel) kuulus n-õ esimesse õigusteaduskonna lõpetajate põlvkonda, keda õpetas ülalnimetatud väga tugev, kui mitte öelda Mandri-Euroopa õigusteaduse maailma tasemel olev rahvusvaheline õppejõudude koosseis, siis allkirjutanul ja tema kursusekaaslastel on au kuuluda järelikult selle „suurepärase rahvusvahelise professuuri“ teise põlvkonda.

Meie perekonnas on säilinud isa pildiga immatrikuleerimise tunnistus nr 28 968 aastast 1918, kui ta astus TÜ õigusteaduskonda. Olgugi et tsaar oli kukutatud, on tunnistuse tagaküljelt lugeda: Student Imperatorskago Jurjevskago Universiteta. Edasi osales ta Vabadussõjas ja 1920. jaanuaris taas avatud ülikoolis oli tema matrikli number 378.

Juristidest riigimeeste saatus

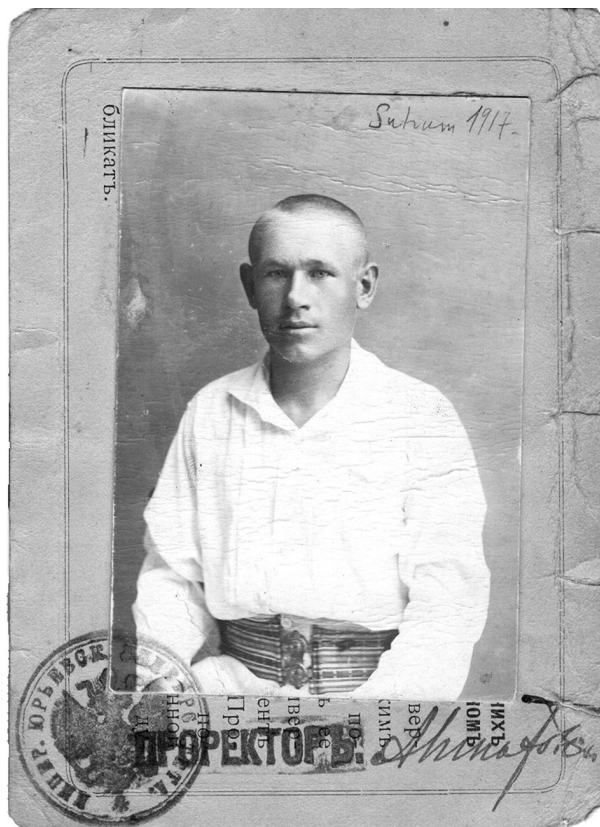
Juristid on riigi tugi, kuna justiitsüsteemi kuuluvad kohtud, prokuratuur, politsei ja advokaat, mis hoolitsevad selle eest, et riigis valitseks tõhus õiguskord. Väga sageli on juristid ka riigipead, valitavate kogude esimehed ning loomulikult kohtu-, justiits- ja siseministrid. Ei ole liialdus väita, et ennesõja-aegset Eesti Vabariiki valitsesid juristid, kuid Nõukogude okupatsioon 1940–1941 sõna otseses mõttes hävitas juristiharidusega riigimehed.

Järgnevalt väga põgus ülevaade Eesti parlamentaarseaduse ja muudesse esinduskogudesse ning valitsustesse kuulunud juristidest ajavahemikus 14. juuli 1917 kuni 5. juuli 1940 ja nende hilisemast saatuses. Parlamentaarseaduse ja muudesse esinduskogudesse ning valitsustesse kuulus vaadeldaval ajavahemikul allkirjutanu andmetel üldse 125 juristi: nendest 62 ehk pooled represseeriti, hukati või surid vangistuses, 36 ehk peaaegu 1/3 läksid (põgenesid) välismaale, 13 olid enne Nõukogude okupatsiooni või vahetult selle alguses surnud loomulikku surma, ainult kuut ei represseeritud, kaks panid seoses Nõukogude okupatsiooniga toime enesetapu, üks sai rindel surma ja nelja kohta puuduvad andmed.

Valitava võimu eesotsas olid valdavalt juristid. Parlamentaarseadete ja muude esinduskogude 20 esimehest ei olnud seda ainult kolm. Valitava võimu 13 esimehest (mõni oli valitud mitu korda) seitse hukkus repressioonide tagajärjel, üks pani seoses Nõukogude okupatsiooniga toime enesetapu ja üks suri loomulikku surma Nõukogude okupatsiooni ajal, neljal õnnestus põgeneda välismaale. Üldse oli parlamentaarseaduse ja muudesse esinduskogudesse allkirjutanu andmetel valitud 116 juristi.

Ka valitsusjuhid olid peaaegu eranditult juristid. Valitsusjuhi 30 võimalikust ametikohast – maavalitsuse juhataja (2. august 1917 – 24. veebruar 1918), Päästekomitee liige, peaminister või riigivanem ei olnud juristiharidusega mees ainult neljal korral. Täitevõimu 15 juhust, mõni pidas seda ametit mitu korda (silmas on peetud ka Päästekomitee liikmeid) 11 hukkus, kahel õnnestus põgeneda välismaale ja kaks surid enne Nõukogude okupatsiooni loomulikku surma.

Omariikluse ettevalmistamise ja iseseisvusaja juristiharidusega valitsusjuhte ja valitsusliikmeid oli kokku 48, nendest 28 represseeriti, hukati või surid vangistuses, 12 läksid (põgenesid) välismaale, kuus olid enne Nõukogude okupatsiooni või vahetult selle alguses surnud loomulikku surma ja kaks panid toime enesetapu seoses Nõukogude okupatsiooniga. Eesti pinnale ei jäänud neist ühtegi.

August Lepsi immatrikuleerimise tunnistuse esi- ja tagakülj aastast 1918.

Prorektor 1917–1918 oli kohtumeditsiini professor Afanassi S. Ignatovski. Kuna prorektori ülesannete hulka kuulus politseiline järelevalve üliõpilaste üle, osutus kandidaatide leidmine sellele ametikohale üsna raskeks ja valitud püüdsid võimalikult kiiresti ametist vabaneda.